

וַיֹּהַנֶּה סֵלֶם מִצַּב אֶרֶץ וְרָאֵשׁוּ מְגִיעַ הַשְּׁמִימָה

וַיֹּהַנֶּה מְלֶאכִי אֱלֹהִים עֲלֵים וַיִּרְדִּים בּוֹ.

יג וַיֹּהַנֶּה ד' נִצַּב עָלָיו...

1. מה משמעותם של המוטיבים בחלום: הסולם ותנועת המלאכים?
2. "והנה סלם מצב ארצה" – מדוע לא נאמר 'מוצב בארץ' אלא דווקא "ארצה" – "לארץ"?
3. "וראשו מגיע השמימה" –
א. מדוע לא נאמר 'וראשו בשמים' אלא דווקא 'מגיע השמימה'?
ב. מדוע לא נאמר 'וראשו מגיע שמימה' שכן 'שמימה' פירושו: לשמים.
"השמימה" פירושו: לשמים. מה מוסיף היידוע המיותר לכאורה?
4. לשם מה כתובה המילה "והנה" שלוש פעמים: "והנה סלם", "והנה מלאכי אלהים", "והנה ד'?"
5. "ניצב עליו" – על מי? על הסולם או על יעקב?

"ויחלם"

המילה "והנה" מופיעה שלוש פעמים כיוון שבכל שלב משלבי החלום נוסף פרט חדש בתמונה הנבואית שלא התגלה קודם לכן. שלושה שלבים היו בחלום: תחילה הופיע הסולם אשר ראשו בשמים ומשתלשל עד תחתיות ארץ. לאחר מכן התווספה בו תנועת המלאכים, ולבסוף גם התגלה שד' ניצב עליו. סגנון הכתוב מכוון להתבונן במשמעותו של כל פרט בחלום בפני עצמו¹. אומנם זהו מחזה אחד, אך מופיע בהדרגה כדי להבליט את תוכנו הייחודי של כל פרט בו.

יתר על כן, כמבואר במקומות אחרים המילה "והנה" במקרא מציינת חידוש והפתעה², לכן יש לברר מהו החידוש שבכל שלב משלבי החלום.

א. "והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה" – אומרים חז"ל: "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו"³. חלום הסולם אינו חיזיון חיצוני ליעקב, אלא מבטא את הלכי רוחו ואת ערגתו הפנימית. כפי שהוסבר, יעקב לקח את האבנים מכוח שקיקת קודש עצומה לברר את מעלת מקום המקדש המסוגלת להוביל את העולם להתנשא אל מעל מגבלותיו ומעל הופעתו הפירודית,

¹ עיין רמב"ם בפתחה למורה נבוכים לרבי שמואל אבן תיבון, מוסד הרב קוק תשמ"ז ירושלים עמ' יא.
² עיין למשל רשב"ם בראשית כח כד, העמק דבר בראשית טו ד, במדבר יז יב, מלבי"ם רות ב ד ועוד.
³ ברכות נה ע"ב.

ולהיפגש עם מבנהו האחדותי. כעת מראים לו מן השמים את החיבור העליון והמוחלט הקיים בין השמים לארץ – בין עולם האידיאות האלוניות⁴ לעולם הזה על כל הוויותיו הארציות. הסולם היוצר את החיבור הוא משל לנשמת ההוויה – נשמת יעקב אבינו, המאפשרת למציאות להגיע למדרגתה האחדותית השלמה⁵. בחלום הסולם מתגלה ליעקב אבינו מעלת נשמתו. אומר המהר"ל:

”יעקב... הוא שורש החבור וההתאחדות, והנה הוא דומה...”

ל’בריה התיכון המבריה מן הקצה אל הקצה’ לעשות הכל אחד”⁶.

נשמת יעקב מאחדת בהרמוניה שלמה את כל כוחות החיים על כל ריבוי גווניהם ושלה מדרגותיהם. הרב קוק כותב ב’עולת ראייה’ שיעקב אבינו הוריש לבניו את התוכן של חלום הסולם, את הסגולה לקשר את כל כוחות החיים בלולאות קודש של הופעת שם ד’ – ”ויאתיו כל לעבדך”:

”ד’ צבאות עמנו, משגב לנו אלהי יעקב סלה”⁷ – צבאי צבאות ברא הקב”ה בעולמו.

כולם, מראשית העליוניות של מדרגתם הגבוהה ביותר

עד אחרית התשתיות של מדרגתם הנמוכה ביותר,

מקושרים הם יחד בלולאות הקודש של החכמה העליונה והחסד העליון,

הכולל את כל ההויה כולה. הקשר הקדוש הזה,

של אחדות כל צבאות עולמים, בצביון האלהי הכולל כל,

זהו מעוזם של ישראל. ויעקב, אשר הוריש לבניו

את הנחלה של החזון הקדוש, של סולם מוצב ארצה

וראשו מגיע השמימה, הוא אשר איחד את ההכרה האלהית הזאת

בנשמתו, ואת המשגב הנצחי מסר בתור ירושה לעד לבניו”⁸.

⁴ רמב”ן בראשית ב א ד”ה וכל צבאם: ”וצבא השמים... גם יכלול השפלים הנבדלים”.

⁵ על קומת החיים האחדותית של המציאות עיין נ’ גאל-דור, זרע אברהם אהבי א’ תשי”ע עמ’ 24-25.

⁶ גור אריה בראשית כח יא.

⁷ תהלים מו ח, יב.

⁸ עולת ראייה א’ עמ’ רטו ד”ה ד’ צבאות עמנו. עיין גם שם עמ’ קמט.

"והנה סֵלֶם מְצַב אֶרֶצָה וראשו מגיע השמימה" – המילים "מְצַב אֶרֶצָה [לארץ]" מלמדות שמקור הסולם אינו בארץ אלא בשמים והוא משתלשל עד תחתיות ארץ מן השמיים. אם כן, מדוע התורה לא כתבה ש'ראשו בשמים' אלא "וראשו מגיע השמימה"?

התורה רומזת לתהליך הדרגתי שבו העולם מתקדם אל עבר השמיים. כלומר נשמת יעקב שמקורה ב'שמי שמיים' דוחפת את העולם עוד ועוד ללא הרף להתאחד עם מקורו האלוקי. בתהליך התעלות איטי ובלתי פוסק, העולם לומד להכיר שמקורו 'בשמיים' והוא נושא בתוכו נשמה אלוקית טהורה חצובה מעל כסא הכבוד.

"וראשו מגיע השמימה" – נשמת יעקב מסוגלת לרומם את הארץ להגיע לא רק 'לשמיים' – להכרה בקיומה של אמת אלוקית נעלה, אלא להשמים – לשמי השמיים, לגובה אידיאלי של חיים, שבני האדם עדיין אינם מסוגלים לציירו בדעתם. הביטוי "השמימה" רומז אפוא לתעופת הרוח הישראלית האין-סופית הקוראת לעלות אל 'מרומי שחקים' של אידיאליות וקדושה. אומר הרב קוק:

"לא נבהל כלל מהמפחידים אותנו מתעופת המחשבה,

האומרים שאנו מתאמרים לעלות מרומי שחקים באין סולם.

לא כן, יש לנו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה:

המאור שבנשמתנו, בנשמת הכלל, ובנשמת הפרט,

אשר יתעורר יפה על ידי אור גנזי תורה"⁹.

נשמת יעקב אבינו, החצובה מעל כסא הכבוד, מבשרת לעולם כי הוא צועד לקראת הופעת חיים אלוקיים גדולים ונשגבים שהיא לעילא לעילא מיכולתו להכילה בהווה. זו ההפתעה הגדולה והחידוש העצום בחיזיון הסולם ה"מְצַב אֶרֶצָה וראשו מגיע השמימה" – העולם הארצי והחומרי, המוגבל והמצומצם שייך במהותו להופעת אמת שהיא גדולה ונעלה ממנו – "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום"¹⁰, ואכן עתיד הוא להיות על כל חלקיו ביטוי שלם לנשמת יעקב אבינו.

ב. "והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו" – מדוע לא נאמר 'והנה מלאכי אלוקים יורדים ועולים', יורדים תחילה, שהרי מקום מוצאם של המלאכים הוא בשמיים. מה מלמד הסדר ההפוך "עלים וירדים"?

המלאכים בסולם הם משל לריבוי העצום של כוחות החיים האלוקיים המתגלים בארץ ובנבראים¹¹. ירידתם ועלייתם בסולם מלמדת שמגמתם היא להוציא לפועל את נשמת יעקב אבינו, את תעופת הרוח ומאווי הנשמה האידיאליים ביותר. תהליך זה מתרחש באמצעות עליית

⁹. אורות, אורות התחיה סוף פסקה ו עמ' סא.

¹⁰. מתוך הקדושה בנוסח אשכנז.

¹¹. שיחות הרב צבי יהודה בראשית עמ' 289-290.

הכוחות וירידתם; כאשר המלאכים עולים מובן הדבר שכוחות החיים מתנשאים אל מעל המציאות הגלויה בצורתה הכמותית, ההישגית והפרטית, ונושקים למקורם האלוקי העליון. הם נפגשים עם מגמתם הכללית והאידיאלית, עם משמעותם המקורית והנעלה. התנשאות זו מתרחשת בזמנים המקודשים. בשבתות ובימים טובים ניתנת הזדמנות לכוחות החיים להיפגש במפגש חי ומרומם עם מהותם הכללית והטהורה¹². לאחר מכן הם יורדים; דהיינו, מופיעים בתחתיות הארץ, בחיי היום-יום האפרוריים במאמץ לגלות את ערכם האידיאלי בתוך החיים עצמם. רק מתוך עלייתם הם מסוגלים לרדת ולהרים מחדש את כל מערכות החיים אל האמת שביסודן.

כל כוחות החיים מתחילים את מסלולם מנקודת העילוי הגדולה ביותר שלהם: המין האנושי החל את מהלכו בעולם לאחר שנפגש עם מציאות החיים העליונה ביותר של "בגן עדן מקדם", האדם מתחיל את מהלך חייו במעי אימו, שרוי בטהרה גמורה ויודע את התורה כולה¹³, בניין הבית בישראל מתחיל ממעמד החופה והקידושין וכל שבעת ימי המשתה, וכן הלאה. רק מתוך ההשקה של החיים לערכם העליון ולמדרגתם המקורית יורדים הכוחות אל עולם המעשה, כדי לברר את שייכותו אל הקודש.

"והנה מלאכי אלהים עלים ויורדים בו" – החידוש הגדול שבעליית המלאכים וירידתם הוא שכל ריבוי כוחות החיים, מאלו הרוחניים והשכליים ועד אלו הארציים, הטבעיים ואף הנמוכים והמגושמים, מוציאים לפועל את נשמת ההווה. כל מחשבה טובה וכל מעשה קטן מסוגלים להביע תוכן חיים שבקדושה, את טוב ד' בארץ החיים, את נשמת הבריאה.

ג. "והנה ד' נצב עליו" – נותרה השאלה: על מה ניצב ד', על הסולם או על יעקב אבינו?

לפי הפירוש שהוזכר לעיל שהסולם הוא משל לנשמת יעקב, הסולם ויעקב הם עניין אחד. "וד' נצב עליו" מובנו, שהופעת שם ד' בעולם עומדת ונשענת על נשמת יעקב וסגולתו. היא המפתח למפגש של העולם עם מדרגתו האחדותית. וכך אומר הנביא ישעיהו: "אתם עדי נאם ד'"¹⁴ ואומר רבי שמעון בר יוחאי: "אם אתם עדי נאם ד' אני אל ואם אין אתם עדי כביכול אין אני ד'"¹⁵. כל היכולת של העולם להיפגש עם החיים האלוקיים היא בזכות ישראל שבעצם מציאותם ובאורח חייהם מעידים שיש לחיים ערך אלוקי נעלה.

יתר על כן, התורה לא כתבה 'וד' עומד עליו' אלא "נצב" מלשון יציבות וקביעות. כך היא רומזת ששם ד' הגלום בנשמת יעקב הוא התוכן היציב והקבוע, השריר והקיים העומד ביסוד כל תנועת המלאכים. גם ביציבות זו קיים ממד של הפתעה. הגם שהחיים רצופים עליות ומורדות וקיימת בהם דינמיות גדולה שלא תמיד משדרת יציבות, הרי שמגמת חיים אחת אידיאלית וטהורה הולכת ויוצאת לפועל דרכם ללא הרף והעולם הולך ו"מגיע השמימה".

החלום הוא התפרצות התת-מודע שבאדם. וכיוון שיעקב אבינו איננו אדם פרטי, יש להבין שחלומו משקף את שלמות ההכרה האחדותית של האנושות שהלכה והתגבשה בה בתת המודע

¹² עיין למשל בביאור הפסוק "בחריש ובקציר תשבת" (שמות לד כא) נ' גאל-דור, שובו אלי עמ' 225-226.

¹³ נדה ל ע"ב.

¹⁴ ישעיהו מג י.

¹⁵ פסיקתא דרב כהנא פסקה יב אות ו.

בימי אברהם ויצחק. התת-מודע האנושי כבר מייחל ומצפה להופעת נשמת יעקב, לשם די הנקרא
על כלל ישראל.